

اندیشه‌های این دانشمند، خطیب و مفسر قرآن و ادیب صاحب‌سبک زبان اردو می‌پردازد. نویسنده، در مقالهٔ نهم و آخرین مقالهٔ مجموعه با عنوان «میر سید علی همدانی»، چند نکتهٔ درخور ذکر را دربارهٔ این عارف و زاهد بیان می‌کند و می‌گوید که این عارف بزرگ در همهٔ عمر در سیر و سفر در عالم اسلام بود و در یک نوبت ۷۰۰ تن از فرهیختگان، صنعتگران و هنرمندان را از همدان به کشمیر برد و، به اعتباری، با تبدیل کشمیر به «ایران صغیر» تمدن‌سازی کرد. او می‌افزاید که میر سید علی به اقتصاد و صنعت و تولید توجه داشت و از صنعتگران و پیشه‌وران حمایت می‌کرد و مسلمانی شیعه و دوستدار و پیرو خاندان پیامبر بود.

نویسندهٔ کتاب در وجه تسمیهٔ عنوان کتاب، حدیث سرو و نیلوفر، سرو را همیشه سبز و سربلند و نماد فرهنگ ایران و نیلوفر را واژه‌ای سنسکریت و نماد فرهنگ هند و نشان طراوت و بالندگی دانسته و به نمونه‌هایی از تبلور آنها در تمدن، معماری و انواع هنر ایرانی نظیر نگارگری و تذهیب و نیز در معماری هندی به نقوش مقبره‌ها و مساجد آن دیار اشاره کرده است. شاید بتوان این تعبیر را نیز افزود که سرو و نیلوفر هر دو از تعلقات رهایند. سرو درختی بلندقامت و بی‌میوه و از این رو آزاده است و نیلوفر که در مرداب شناور است؛ اما از آن جدا، رها و بی‌تعلق است و همچون سالکی رو به سوی آفتاب و تعالی دارد.

ثریا پناهی

دستورنویسی در شبه‌قاره، به اهتمام ثریا پناهی، فرهنگستان زبان و ادب فارسی، گروه شبه‌قاره، تهران، ۱۳۹۸، ۳۷۶ ص، ۴۵۰۰۰ تومان.

همچنان که این نظر و دیدگاه صاحب‌نظران و محققان را می‌پذیریم که به‌درستی معتقدند این ایرانیان بودند که شاکله و ساختار صرف و نحو

زبان عربی در زبان عربی را به‌صورت کاملاً علمی و دقیق پایه‌ریزی کردند و بدان انسجام بخشیدند، این را نیز می‌بایست پذیرفت که هندیان پارسی‌گو بودند که برای زبان فارسی کتاب‌هایی از نوع صرف و نحو در قالب یا عنوان «دستور زبان فارسی» تألیف کردند و به مقولهٔ صرف و نحو در زبان فارسی شکل و ساخت منسجم بخشیدند. وجود نسخه‌ها و آثار متعدد باقی‌مانده در کتابخانه‌های مختلف دنیا در موضوع دستور زبان، چه به صورت مستقل و چه به صورت بخشی از یک اثر، گواه این مدعاست. برپایهٔ همین ادعا جای آن بود و هست که مجموعه‌ای ترتیب داده شود که در آن آثار مربوط به دستور زبان فارسی که در شبه‌قاره در طول چند قرن اخیر تألیف شده، معرفی گردد و از لحاظ علمی ارزیابی شود. پیش‌تر دو عنوان مستقل در این زمینه نوشته شده بود که بیشتر جنبهٔ کتاب‌شناسی دارد، نه انتقادی و تحلیلی؛ یکی کتاب دستورنویسی فارسی، نوشتهٔ شفقت جهان‌ختک (تهران، ۱۳۷۶ ش) و دیگری دستورنویسی فارسی در شبه‌قاره، نوشتهٔ سید کمال حاج‌سیدجوادی (تهران، ۱۳۸۰ ش). با وجود این دو کتاب جای یک مجموعهٔ انتقادی-تحلیلی که ضمن برشمردن آثار مربوط به حوزهٔ دستورنویسی برای زبان فارسی در شبه‌قاره، به تحلیل آنها نیز بپردازد، خالی بود که اخیراً به همت گروه دانشنامهٔ زبان و ادب فارسی در شبه‌قاره (فرهنگستان زبان و ادب فارسی) و به کوشش ثریا پناهی این مجموعه در فرهنگستان زبان و ادب فارسی نشر یافت و تعداد قابل توجهی از آثار این حوزه معرفی و در مواردی ارزیابی شد. این مجموعه در واقع به معرفی کتاب‌هایی می‌پردازد که در موضوع دستور زبان فارسی در شبه‌قارهٔ هند تألیف شده است. گفتنی است اغلب این کتاب‌ها به زبان فارسی است؛ اما تعداد

مجلد را نداشتند (نظیر قواعد فارسی عبدالواسع هانسوی یا برخی آثار امام‌بخش صهبایی) نیز در قالب طرح و مجلدی جداگانه به همت گردآورنده محترم مجموعه و با همکاری استادان و صاحب‌نظران معرفی و ارزیابی شوند تا علاقه‌مندان بتوانند از آن بهره ببرند.

شیوا امیرهدایی

فصلنامه نقد و تحقیق، مرکز تحقیقات اردو و فارسی گوپال پور، باقرگنج، سیوان (بیهار)، هندوستان، سردبیر سید نقی عباس (کیفی)

نشریه‌های علمی و تحقیقی در زمینه زبان و ادب فارسی در شبه‌قاره، از منابع مهم و اساسی شناخت زبان و ادب فارسی در آن سرزمین است که علاوه بر ارائه اطلاعات مفید و قابل توجه و تأمل در حوزه زبان و ادب فارسی در شبه‌قاره، به درک و دریافت گستردگی فرهنگ ایرانی در این سرزمین پهناور کمک می‌کند. با بررسی فهرست نشریه‌های مختلف به زبان‌های فارسی، اردو و انگلیسی در شبه‌قاره، که با موضوع زبان و ادب فارسی و تحقیق منتشر شده‌اند، این مطلب به روشنی مشخص می‌شود که این نشریه‌ها علاوه بر محتوا، از لحاظ کمی نیز قابل توجه‌اند. گرچه بسیاری از این مجلات اکنون دیگر منتشر نمی‌شوند، باین حال همان چاپ‌های قدیمی نیز در شناخت ابعاد و گستردگی فرهنگ ایرانی در آن خطه، قابل توجه‌اند؛ نشریاتی چون اورینتل کالج مگرن، فکر و نظر، معارف (چاپ اعظم‌گره)، برهان، تحقیقات فارسی، دانش (چاپ سرینگر) و چند مجله و نشریه دیگر از مجلات قابل ذکر در این زمینه‌اند که البته نشریات قدیمی‌تر از کیفیت علمی بهتری برخوردار بودند. باری، یکی از مجلاتی که اخیراً در هند، از طرف مرکز تحقیقات اردو و فارسی گوپال پور، در سیوان (بیهار) هند منتشر می‌شود و تاکنون ۸

اندکی از آنها نیز به زبان‌های دیگر (عمدتاً انگلیسی) نوشته شده که برخی از آنها در این مجموعه معرفی شده است؛ نظیر دستور زبان فارسی اثر سر ویلیام جونز، دستور زبان فارسی اثر متیو لامسدن و مناظر القواعد اثر ادوارد سل. به‌طور کلی در این مجموعه ۳۴ عنوان کتاب در موضوع دستورنویسی در قالب ۲۵ مقاله (در یکی از مقالات ۱۰ اثر معرفی شده است) معرفی و تحلیل شده که در کنار آنها یک مقاله مستقل با عنوان «آغاز مطالعات دستوری در شبه‌قاره هند و دستور زبان پانینی» و نیز مقدمه گردآورنده درباره دستورنویسی و نمایه‌ای شامل سه بخش اصطلاحات دستوری، نام‌ها و عناوین کتاب‌ها در انتهای مجموعه محتوای آن را تشکیل می‌دهد. از ویژگی‌های اصلی این مجموعه بهره‌مندی از فضل استادان صاحب‌نام و صاحب‌نظری چون علی اشرف صادقی، فتح‌الله مجتبابی، حسن انوری، حسن رضائی باغبیدی، مجدالدین کیوانی و چند نفر از پژوهشگران و محققان باتجربه و جوان است که مقاله‌هایشان زینت‌بخش این مجموعه است. گردآورنده در مقدمه اثر ضمن بررسی پیشینه تألیف آثار دستوری در ایران به موضوع صرف و نحو زبان فارسی و یافتن علت کم‌کاری علمای متقدم در این زمینه پرداخته و دو موضوع اساسی این حوزه یعنی ضرورت قائل شدن تمایز میان گونه‌های زبان ادبی، تاریخی و زبان معیار در بررسی‌های دستوری و نیز لزوم تفکیک مباحث علوم بلاغی از مباحث دستور زبان فارسی در کتاب‌های دستور را مورد ارزیابی قرار داده و در انتها پیشینه، رویکرد و کیفیت آثار دستوری فارسی در شبه‌قاره را بررسی کرده است. کتاب به‌صورت آراسته‌ای چاپ شده و امید است سایر کتاب‌های مربوط به موضوع دستورنویسی فارسی که فرصت حضور در این